

ALMAN ORDUSUNUN II. DÜNYA SAVAŞI'NDA SOVYET RUSYA'YA KARŞI DÜZENLEDİĞİ BARBAROSSA HAREKATI'NIN BAŞLANGICI VE TÜRK BASINI

METEHAN ERASLAN*
LATİF BURAK VURALGİL**

ÖZ

Almanlar, 23 Ağustos 1939'da Sovyetler ile pakt yaptıklarında Bismarck döneminden beri süregelen iki cephede aynı anda savaşmama politikasını devam ettirmiştir. Sovyetler ise batıdaki en yakın düşmanı ile ittifak yapmayı başarmıştır. Bu ittifak 1 Eylül 1939'da başlayan İkinci Dünya Savaşından yaklaşık 2 sene sonra 22 Haziran 1941 tarihinde Almanların Sovyetler Birliği'ne savaş ilan etmesine kadar devam etmiştir. Uzun yıllar sürecek olan bu mücadelenin ilk aylarında meydana gelen aksaklıklar ve oluşan bloklar savaşın gidişatı üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Hitler ve kurmaylarının kısa bir sürede biteceğine inandıkları bu savaşın planları dahi kış aylarını kapsayacak şekilde tasarlanmamıştır. Ancak bu inancın, Sovyetler Birliği'nin cephelerdeki direnci karşısında çok iyimser kaldığı fark edilmiş, belirlenen bölgelerin planlanan tarihlerde ele geçirilememesi ve kış aylarının başlaması Almanlar için sonun başlangıcı olmuştur. Alman ordusunun bu durumu başta İngiltere olmak üzere pek çok devletin Almanların yenileceğine dair inancını arttırmıştır. İngiltere'nin Sovyetlere yardım sağlamak amacı ile başlattığı görüşmeler Mihver Devletlerinin karşısında yeni bir bloğun oluşmasını sağlamıştır. Çalışmanın amacı Türk basınının,

* 1. Yazar: Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya/TÜRKİYE, eraslanmetehan@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8233-1086

** 2. Yazar: Y. Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya/TÜRKİYE, vuralgilburak@gmail.com

ORCID: 0009-0002-0428-2482

Barbarossa Harekatı'nın başlangıç süreciyle beraber girilen yeni savaş düzenini nasıl değerlendirdiğini ve konu hakkındaki görüşlerini incelemektir. Bu doğrultuda çalışmada, *Akşam*, *Cumhuriyet*, *Tan* ve *Ulus* gazeteleri seçilerek nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Türkiye'nin kara bağlantısına sahip olmamasına karşın hem Sovyetler hem de Almanya ile olan ilişkileri savaş süresi boyunca tüm devletlerin ilgisini çekmiş, iki tarafın da Türkiye'nin savaşa dahil olması amacıyla yaptığı baskılar bu dönem artarak devam etmiştir. Hem diplomatik hem de medya aracılığı ile bu baskılara sık sık yanıt verilmiş ve Türkiye'nin savaş dışılığı konusu savunulmuştur. Bu noktada Türk basınından yola çıkılarak Türkiye'nin taraf olduğu ya da bir tarafa meyilli olduğu iddialarına da cevap aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Barbarossa Harekâtı, İkinci Dünya Savaşı, Leningrad, Türk Basını.

THE BEGINNING OF THE BARBAROSSA OPERATION ORGANISED BY THE GERMAN ARMY AGAINST SOVIET RUSSIA DURING WORLD WAR II AND THE TURKISH PRESS

ABSTRACT

When the Germans made a pact with the Soviets on August 23, 1939, they continued the Bismarckian policy of not fighting on two fronts at the same time. The Soviets, on the other hand, managed to make an alliance with their closest enemy in the West. This alliance lasted until the Germans declared war on the Soviet Union on June 22, 1941, about two years after the Second World War started on September 1, 1939. The setbacks and blocs that occurred in the first months of this struggle that would last for many years played a decisive role in the course of the war. Even the plans for this war, which Hitler and his staff believed would end in a short time, were not designed to cover the winter months. However, it was realized that this belief was too optimistic in the face of the Soviet Union's resistance on the fronts, and the inability of the Germans to capture the regions they had determined on the planned dates and the onset of winter marked the beginning of the end for the Germans. This situation of the German army increased the belief of many states, especially Britain, that the Germans would be defeated. The negotiations that began with Britain's aim to provide aid to the Soviets led to the formation of a new bloc against the Axis powers. The aim of the study is to examine how the Turkish press evaluated the new war order that was introduced with the beginning of the Barbarossa Operation and their views on the subject. In this context, the newspapers Akşam, Cumhuriyet, Tan and Ulus were selected and document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the study. Türkiye's relations with both the Soviets and Germany, despite not having a land connection, caused Türkiye to attract the attention of all states during the war, and the pressures from both sides for Türkiye's involvement in the war continued to increase during this period. Both diplomatically and through the media, these pressures were frequently responded to and Türkiye's non-combatant status was defended. At this point, the Turkish press also sought answers to the allegations that Türkiye was taking sides or leaning towards one side.

Keywords: Leningrad, Operation Barbarossa, World War II, Turkish Press.

GİRİŞ

1939 yılında Almanya'nın Polonya'yı işgali ile başlayan İkinci Dünya Savaşı, 1941'in baharında Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne savaş ilan etmesi ile yeni bir döneme girmiş ve bu saldırı savaşın gidişatı üzerinde önemli bir kırılma noktası yaratmıştır. Makalede, Almanların mutlak zaferden emin bir şekilde başladıkları Sovyetler Birliği saldırısının sebepleri, aksaklıkları ve gelişimi incelenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarına yaklaşan bir harbin ülke üzerindeki etkilerine değinilmiş ve Türk basınının bu durum karşısında almış olduğu pozisyon ve önemi tartışılmıştır.

1918 senesinde silahların susması ile devletler diplomasi arenasında çarpışmaya başlamış ve 1919 Paris Barış Konferansı bu çarpışmanın sahnesi olmuştur. Galip devletlerin mağluplara isteklerini dikte ettirdiği bu konferansta Almanya ve Bolşevikler temsil edilmemiştir. Almanya'nın savaşın tek suçlusunu konumunda görülmesi ve savaşın maddi tazminatının Almanya'dan alınmak istenmesi sonraki dönemde hem ülke içinde yaşadığı problemleri arttırmış hem de diğer devletlere karşı olan tutumunu etkilemiştir.

608

Savaşın sonlarında ortaya çıkan problemlerin önlenememesi Almanya'da imparatorluğun sonu olmuştur. 8 Kasım 1918'de ilan edilen Weimar Cumhuriyeti de bu karışıklıkları çözmekte etkili olamamıştır¹. Bu buhran dönemlerinde revaçta olan sol akımların karşısında militarist sağ akımlar yükselmeye başlamıştır. 13 Mart 1920 yılında Kapp Darbesi militarizmin Almanya'da revaçta olduğunu göstermiştir². Cumhuriyet, sağ ve sol akımlardan gelen bu darbe teşebbüslerini başarıyla engellemiş ancak toplumsal istikrar 1924 yılında Dawes Planı'nın kabulü ile mümkün olabilmiştir³. 1918 yılında kurulan Alman İşçi Partisi bu buhranlı ortamda sivrilmeyi başarmış 1920 yılında Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi adını almış ve Adolf Hitler'in de parti liderliğini ele almasıyla parti ülke içindeki tanınırlığını arttırmıştır. Kısmi istikrar yıllarında oy oranı dalgalı seyretmiş olsa da 1929 Ekonomik

1 M. Suna Özel Özcan, Lütfi Tutuş, "Nazi Almanyası'na Giden Süreci Yaratmak: Paris Barış Konferansı, Versailles Anlaşması ve Weimar Almanyası", **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, 2022, C 14, S 27, s.283.

2 Nihat Yılmaz, "Weimar Dönemi ve Öncesinde Meydana Gelen Siyasi Çekişmeler ve Ekonomik Krizlerin Alman Sosyal Demokrat Partisi Bağlamında Bir Değerlendirmesi", **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2013, C XV, S 1, s.81.

3 Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, 28. Basım, Kronik Kitap, İstanbul 2020, s.181.

Buhranı Almanya için felakete yol açmıştır. Bu felaket Nazi Partisi'ne olan ilgiyi arttırmış, parti önce meclis içindeki milletvekili sayısını yükseltmiş 1933 yılında ise Adolf Hitler şansölyeliğe getirilmiştir.

Hitler'in tüm gücü eline geçirmesi ise 1933 Şubat'ında Alman parlamento binası Reichstag'ın yanmasının sorumlusu olarak gösterdiği komünistlere karşı aldığı sert tedbirler ile başlamıştır. Bu dönemde kendisine muhalif sesleri baskı yoluyla susturmuş, mecliste komünist ve sosyal demokrat milletvekilleri yokken baskı yoluyla aldığı 4 yıllık olağanüstü yetkiler ile diktatoryasını tamamlamıştır. Bu yetkiler Hitler'e önce tüm partileri yasaklama imkanını sağlamış ve 1945 yılına kadar yaşayacak olan Nazi diktatörlüğünü kurmasının önündeki tüm engelleri aşma imkânı vermiştir⁴. Her ne kadar Locarno Anlaşması⁵, Milletler Cemiyeti üyeliği gibi durumlar Almanya'nın uluslararası düzeyde tekrardan kabul gördüğü anlamını taşısa da artan işsizlik ve 1929 krizi Alman toplumu için felaketle sonuçlanmıştır⁶. Böyle bir dönemde ortaya çıkan, iktidarının ilk yıllarında işsizlik oranını düşüren ve tekrardan istikrar dönemi sağlayan Hitler etrafında destekçi toplamaya başlamıştır⁷.

Bu desteğin etkisi Almanya'nın dış politikasına da yansımıştır. Versay Antlaşmasının Almanya üzerindeki etkilerinden tamamen kurtulmayı hedefleyen Hitler, temmuz ayında Cenevre Silahsızlanma Konferansından çekilmiş ve Milletler Cemiyeti'nden ayrılmıştır⁸. Hitler'in tüm planı komşu ülkelerdeki azınlıkları bir araya toplamak, Lebensraum (Yaşam Alanı) olarak gördüğü Doğu Avrupa'ya Almanların yerleşmesini sağlayarak buraların doğal kaynaklarından faydalanmaktır⁹. Bu planları doğrultusunda ülke içerisinde sanayi yatırımlarını arttırmış ve askeri olarak yeni politikalar uygulamaya koymuştur. Dış politikada ise yeni müttefikler elde etmek amacıyla 25 Ekim

4 Ian Kershaw, **Hitler 1936-1945 Nemesis**, Penguin Books Ltd, 1. Baskı, Londra 2011, s.428.

5 Ayrıntılı bilgi için bk. Erkan Cevizliler, Ali Servet Öncü, "Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Avrupa Barışı İçin Önemli Bir Adım: Locarno Konferansı", **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, C 5, S 9, 2019.

6 John Keegan, **İkinci Dünya Savaşı**, Çev. Samet Öksüz, Say Yayınları, İstanbul 2010, s.10.

7 A. J. P. Taylor, **İkinci Dünya Savaşının Kökenleri**, Çev. Hakan Abacı, Alfa Yayınları, İstanbul 2015, s.110.

8 Umut Bekcan, "Sovyetler Birliği'nin Savaş Öncesi Döneme Bakışı (1933-1939): Nazilerin Avrupa'ya İşgalinin Sorumlusu Kim?", **Uluslararası İlişkiler**, C 13, S 50, 2016, s.103.

9 İlker Başar Özel, **Kısa II. Dünya Savaşı Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2019, s.74.

1936 yılında İtalya ile Berlin-Roma Mihverini¹⁰ kurmuş, 25 Kasım 1936 yılında Japonya ile Anti-Komitern Pakt imzalanmıştır. Bu pakta 6 Kasım 1937 yılında İtalya dahil olmuştur. Bu dönem, Hitler'in askeri sahadan çok diplomatik sahaya yoğunlaştığı ve askerî hamleleri öncesi ittifaklar yolu ile Almanya'yı güvene aldığı yıllar olmuştur¹¹.

Almanlar Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği problemlerden hızla kurtulurken, Rusya 1917 yılında yaşadığı Bolşevik Devrimi ile kendi iç mücadelesine odaklanmıştır. Bolşevik Devrimi ve savaşın getirdiği yük Rusya'da anarşiyi ortaya çıkarmıştır. Bu durum sonucunda Çar tahttan feragat etmek zorunda kalmış ve yeni bir rejim kurulmuştur¹². Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesi Rusya'da Bolşevikler ile Çarlık destekçileri arasında bir mücadeleyi başlatmış ve 1921 yılına kadar Rusya'nın iç karışıklık ortamında kalmasına sebep olmuştur¹³. Bu mücadele 1922 yılında SSCB'nin kurulması ile son bulmuştur. Yeni kurulan Rus Devleti'nin batı ile ilişkileri hem iç savaş döneminde Batılı devletlerin Çarlık tarafını desteklemesi hem de savaş sonunda Rusya'nın uluslararası sahnede temsil edilmemesi sebebiyle mesafeli başlamıştır.

Almanya ile de ilişkilerini diplomasi yoluyla düzenlemek isteyen Sovyetler Birliği 1922 yılında Rapollo ve 1926 yılında Berlin Anlaşmalarını imzalamıştır¹⁴. Rapollo Anlaşmasından sonraki süreç Alman-Sovyet ilişkilerinin ekonomik ve toplumsal olarak zirve yaptığı dönemler olmuştur¹⁵. Ancak Hitler'in iktidara gelmesi ve Reichstag Yangını sonrası komünistlere karşı aldığı tavırlar iki devletin birbirlerine karşı duyduğu güveni olumsuz yönde etkilemiştir. Bu süreçten sonra Sovyetler, Avrupa içinde Almanya'ya karşı temkinli bir pozisyon almıştır. ABD de bu süreci yakından takip etmiş ve Sovyetler Birliği'nin Alman tehlikesine karşı bir politika izlediğinden emin

10 Ayrıntılı bilgi için bk. Ettore Ancieri "Roma-Berlin Mihverinin İç Yüzü", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C 16, S 1, 1959, s.58-70.

11 Keegan, a.g.e., s.46.

12 Yunus Ekici, "Bolşevik İhtilalinin Ortaya Çıkması ve Sebepleri", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 27, S 1, 2017, s.266.

13 Kutay Gökdeniz, "Ekim Devrimi'nden Federasyon'a Rusya'da Rejim Yapılanması", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C 15, S 57, 2016, s.446.

14 Ali Servet Öncü, Oğuzhan Ekinci, "İkinci Dünya Savaşı Öncesi Beklenmeyen Gelişme: 23 Ağustos 1939 Tarihli Alman Rus Paktı", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C 182, S 182, 2014, s.244.

15 E. H. Carr, **Bolşevik Devrimi 1917-1923 C.3**, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul 2004, s.402-404.

olmak istemiştir. Bu sebeple 16 Kasım 1933 yılında Litvinov'un, Roosevelt ile Beyaz Saray'da yaptığı görüşme sonucunda Sovyetler Birliği, ABD tarafından resmen tanınmıştır¹⁶. 18 Eylül 1934 tarihinde ise Sovyetler, Milletler Cemiyeti'ne daimî üye olarak kabul edilmiştir. Sovyetler Birliği sadece ABD ile anlaşmalarda bulunmamış hem Fransa ile hem de Çekoslovakya ile karşılıklı yardım anlaşmaları imzalamıştır. Bu anlaşmalar ile Sovyetler Birliği Birinci Dünya Savaşı'nın ardından dışarıda kaldığı Avrupa sistemine dahil olmuş ve kıtanın içinde çeşitli anlaşmalar ile kendisine güç sahası inşa etmiştir.

Tüm bu gelişmeler Hitler'in Versay Anlaşmasından kurtulma çabalarına karşı alınan önlemler olarak görülmüştür. Avrupa kıtasının baş aktörü Fransa öncülüğünde Almanya'ya karşı yeni önlemler alınmaya çalışılmıştır¹⁷. 1936 yılında Ren bölgesine asker sokarak¹⁸ artık Almanya'nın Versay'dan kalma hiçbir çekincesinin olmadığını gösteren Hitler 12 Şubat 1938'de Avusturya Başbakan'ı Schuschnigg'i Almanya'ya davet ederek "Tanrının verdiği misyona" dayanarak bağımsız bir devletin kabul edemeyeceği 7 maddelik ultimatomu Berchresgarden'daki şatosunda bildirmiştir¹⁹. Bu ultimatoma Avusturya Başbakanı'nın kabul edebileceğinden çok uzak olsa da referanduma sunmak istemiş ancak referandum için belirlenen tarihten bir gün önce Alman zırhlı birlikleri Avusturya'yı ilhak etmiştir. Bu duruma İngiltere *yatıştırma politikası*²⁰ sebebiyle, Fransa ise hükûmetsiz durumda olduğundan müdahil olamamıştır.

Hitler, Avusturya olayında Batılı devletlerin sessiz kalmasından dolayı yayılmacı tavrını devam ettirmiş ve 3.5 milyon Alman'ın yaşadığı Südetler Bölgesini hedef olarak belirlemiştir. Buradaki bunalım Batılı devletlerin dikkatini çekmiş ancak silahlı bir eylemden daha çok diplomasi yoluyla çözmeyi amaçlamışlardır. Kriz tırmanırken 15 Eylül 1938'de Hitler ile görüşen İngiltere Başbakanı Chamberlain "Almanya'nın denetimli ve düzenli bir biçimde ilerlemesi hâlinde Avrupa barışının, bir iki küçük devletin ortadan

16 Vefa Kurban, **Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Tarihi**, 2. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2022, s.182.

17 Oral Sander, **Siyasi Tarih (1918-1994)**, 31. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul 2021, s.48.

18 Çağatay Benhür, Ramazan Yaman, "Almanya'nın Ren Bölgesini İşgali ve Türkiye", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C 19, S 39, 2013, s.1582.

19 Armaoğlu, **a.g.e.**, s.213.

20 Ayrıntılı bilgi için; Merve Özkan Borsa, "İki Dünya Savaşı Arası Dönemde İngiliz Dış Politikasının Analizi", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C 54, 2016, s.91.

kalkması pahasına da olsa kurtarılabileceği” açıklamasını yapmıştır²¹. Barışı korumak için yapılan bu açıklamalar Hitler’i yatıştırmaktan çok taleplerini arttırmaya ve bölgenin kesin olarak ilhakını istemesine yol açmıştır. Hitler’in bu istekleri fark edilmiş ve Münih’te toplanan bir konferansın bu durumu savaş çıkmadan çözmesi beklenmiştir. Sovyetler Birliği’nin Çekoslovakya ile anlaşmış olmasına rağmen bu konferansın dışında tutulması Batı’ya karşı olan güvenini zedelemiş, gelecekte Almanya ile masaya oturma ihtimalini kuvvetlendirmiştir²². 29 Eylül 1938’de toplanan Münih Konferansında Hitler, Mussolini, Chamberlain ve Daladier yer almış ve 30 Eylül’de karar verilmiştir. Masadan muzaffer olarak ayrılan Hitler Çekoslovakya’dan istediğini almış ve bu konferans yatıştırma döneminin sonu olmuştur²³.

Çekoslovakya sadece bir toprak kazanımı olarak kalmamış sanayi üretimi, merkez bankası stokları ve satılmak üzere ele geçirilen askerî araçları ile Lebensraum Politikasının devamlılığı için ele geçirilen bölgelerde uygulanacak politika da gösterilmiştir²⁴. Hitler’in hedefini Danzig olarak belirlemesi, İtalya’nın Arnavutluk’u işgali ile gerilim hat safhaya ulaşmıştır. Bu durumun farkında olan İngiltere ve Fransa pek çok devlete garanti vermiş ve Avrupa içinde yeni bir ittifak sistemi oluşmaya başlamıştır. Bu dönemde Sovyetler Birliği’nin batıya güvenmemesi ve batılıların da Sovyetlerin askerî/ekonomik gücünden şüphe etmesi ile bu devletler arası bir anlaşmaya varılamazken, Almanya ve İtalya’nın saldırgan tutumları fikir ayrılıklarına rağmen İngiltere ve Fransa’nın Sovyetler ile bir cephe oluşturma düşüncesinde birleşmesine yol açmıştır²⁵. Sovyetler ile yapılan bu görüşmeler Sovyetlerin Polonya’dan geçiş izni istemeleri ve anlaşmayı sürekli olarak belirsizlikte bırakmaları nedeniyle oldukça uzamıştır. Bu süre zarfında Almanya ile Sovyetler arasında görüşmeler yapılmış 20 Ağustos 1939’da Stalin’in Ribbentrop’u kabul etmesiyle başlayan görüşmeler 23 Ağustos 1939’da Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı ile sonuçlanmış ve gizli maddeler ile Polonya başta olmak üzere Baltık bölgesindeki Alman-Sovyet etki alanları belirlenmiştir²⁶. Bu anlaşmayla birlikte savaşın başlaması için gerekli tüm şartlar sağlanmıştır.

21 Sander, **a.g.e.**, s.59.

22 Armaoğlu, **a.g.e.**, s.217.

23 Keegan, **a.g.e.**, s.48.

24 Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, Çev. Birtane Karanakçı, 12. Baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.374.

25 Armaoğlu, **a.g.e.**, s.225.

26 Sander, **a.g.e.**, s.65.

Türkiye Avrupa'da meydana gelen olayları yakından takip etmiştir. Uluslararası arenada SSCB'nin yapmış olduğu baskılara karşı durmuş, güç dengelerinden faydalanmayı bilmiştir. Nitekim ilerleyen tarihlerde savaşın seyri Müttefikler lehine dönmeye başladıkça SSCB Türkiye'ye karşı tavır almaya başlamıştır²⁷. Alman-Sovyet harbi devam ederken Türkiye'nin savaş dışılığı pek çok kez sorgulanmış ya da çeşitli haberler ile Türkiye'nin işgal edileceği propagandası yapılmaya çalışılmıştır. Bu durum Türk basınında Alman-Sovyet savaşının daima ön planda olmasına sebep olmuş ve gelişmeler hem askerî hem de siyasi olarak takip edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarına yaklaşan çatışmalar savaşa dahil olan devletlerin de politikalarında değişime yol açmıştır. Türk kamuoyu bu gelişmeleri cevaplarken bir taraftan da dış basında yazılan propaganda yazılarının toplum içinde infiale yol açmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Faşizm ile Komünizmin kavgasının henüz başında yapılan değerlendirmelerinin süregelen dönem boyunca incelenmesi ve Türk basınının savaştaki tutumunda meydana gelen değişimler bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Bu gelişmeleri aktarmak maksadıyla dönemin yüksek tirajlı ve farklı bakış açılarına sahip *Akşam*, *Cumhuriyet*, *Tan* ve *Ulus* gazeteleri 1941 Haziran-Eylül ayları arasında incelenmiştir. Köşe yazıları, tebliğler ve emekli subayların cephe hakkında yayınlamış olduğu görüşler ele alınmış, görüş farklılıkları ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışmayı desteklemek maksadıyla telif eserlerden faydalanılmış ve konunun sınırlılıkları içinde yer alan belgeler arşivlerden taranarak gerekli yerlere eklenmiştir. Çalışmada yöntem olarak ise nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi benimsenmiştir. Doküman analizi, araştırılması amaçlanan durum veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Dolayısıyla elde edilen veriler doğrultusunda belirli bir çerçeve içerisinde olguları birbiriyle ilişkilendirerek bütüncül bir yaklaşıma varmak amaçlanmaktadır²⁸.

I. Almanya'nın Avrupa Hâkimiyeti ve Alman-Sovyet Savaşının Sebepleri

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından geçen 21 senelik süreç savaş sonrası yapılan anlaşmaların meydana getirdiği problemleri çözme mücadelesine

27 H. Aytuğ Tokur, Erdem Ünlen, "Pravda ve İzvestiya Gazetelerine Göre 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi (27 Mayıs- 07 Haziran 1960)", **9. Uluslararası Atatürk Kongresi**, Cilt III, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Ankara 2021, s.161.

28 Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2011, s.187.

sahne olmuştur. İngiltere'nin yatıştırma politikaları işe yaramamış, Fransa'nın kıtanın içindeki lider konumu ise kontrolü elinde tutmasına yetmemiştir. Devletler Hitler'in Versay'dan kurtulma yollarını her seferinde daha fazlasını istemeyeceğine duydukları bir inanç ile yorumlamış ve tavizler vermiştir. 1939 yılının yaz aylarında verilen bu tavizlerin durumu daha iyiye götürmediği ve Hitler'in her seferinde daha fazlasını isteyeceği anlaşılmıştır.

23 Ağustos 1939 yılında imzalanan Alman-Sovyet Paktı ile Almanya Bismarck'ın kurmuş olduğu iki cephele savaştan kaçınma politikasını tekrardan uygulamıştır²⁹. Bu politikanın önemini son derece iyi bilen Hitler, Sovyetlerin Batılı devletler ile görüşme yaptığı esnada Polonya üzerindeki emellerinden bahsederek Sovyet-Alman anlaşmasını hızlandırmış ve başarılı olmuştur. Stalin ise bu anlaşmanın basit çıkarlara dayalı bir sözleşme olduğunun bilincinde davranmıştır³⁰. Bu anlaşmaya imza atmasında ise Avusturya ve Çekoslovakya olaylarında Batılı devletlerin tutumu ile Sovyetler Birliği'ni Avrupa güç dengesinden dışarıda tutan tavırları etkili olmuştur. Geleceğin iki büyük düşmanı bir süreliğine anlaşmış ve dünyada yeni bir savaşın başlaması için tüm şartların oluştuğunu göstermiştir³¹.

Bu anlaşma ile Hitler'in savaş çabaları daha da hızlanmış, İngiltere ise Polonya'ya garanti vermiş, Roosevelt ise devletler ile temasa geçerek dünyadaki barış ortamının korunmasını istemiştir. Roosevelt'in bu çağrısının ardından devletler arasında arabuluculuk yapmayı kabul eden Belçika Kralı, Hollanda Kraliçesi ve İngiltere'nin çabaları ile Almanya ve Polonya arasında bir konferans yapılması tasarlanmıştır. Ancak burada Hitler'in planı Avusturya ve Çekoslovakya başbakanlarına uyguladığı ultimatomu tekrarlamak olduğundan 30 Ağustos 1939'da tam yetkili Polonya temsilcisinin Berlin'e gelmesini istemiştir. Bu temsilcinin Berlin'e ulaşması 31 Ağustos'u bulmuş, bu durumu savaş için aradığı bahane olarak kullanan Hitler 1 Eylül 1939'da savaş ilanı olmaksızın ordularına Polonya topraklarına ilerleme emri vermiştir³².

29 Burak Çınar, "İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İki Cephele Savaş Sorunu", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, C 20, 2014, s.160.

30 Laurence Ress, **Hitler ve Stalin**, Çev. Ali Kaan Cerit, 3. Baskı, Liberus Kitap, İstanbul 2023, s.69.

31 Anlaşmanın Sovyetler Birliği tarafından değerlendirilmesi ya da Stalin'in planları hakkında çeşitli yorumlar bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Kurban, **a.g.e.**, s.192-193.

32 Armaoğlu, **a.g.e.**, s.232.

Hitler'in planı sorunsuz işlemiş Alman Hava Kuvvetleri Luftwaffe, Polonya uçaklarını havalanmasına dahi fırsat vermeden imha etmiştir³³. Polonyalıların bu Alman saldırısına karşı koyma şansı olmamış ve Blitzkrieg Doktrininin³⁴ tüm yıkıcı etkisine maruz kalmıştır³⁵. Cephede bozguna uğrayan Polonya, İngiltere'ye aralarındaki anlaşmanın devreye girmesi için talepte bulunmuştur. 3 Eylül 1939 tarihinde İngiltere işgalin durdurulması için Almanya'ya bir ultimatom vermiştir. Bu ultimatom her ne kadar Hitler'e okunsa da cevaplanmamış ve önce İngiltere ardından ise Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesiyle savaş tüm Avrupa'ya yayılmıştır³⁶.

Sovyetler Birliği 17 Eylül 1939 tarihinde Polonya'yı doğudan işgale başlamış, bu iki büyük gücün anlaşmasıyla Polonya 1 ay gibi kısa sürede işgal edilerek paylaşılmıştır. İngiltere ve Fransa her ne kadar savaş ilan etse dahi bu dönemde askerî olarak yetersiz olmaları Polonya'ya fiili bir yardım yapamamalarına neden olmuştur. Aynı zamanda kara/deniz ablukalarının Almanları zayıf düşüreceğine dair olan yanlışlığı da fiili bir mücadeleye girmekten kaçınmalarına sebep olmuştur³⁷. 28 Eylül 1939'da yapılan paylaşım Polonya'nın yanı sıra Baltık ülkeleri ile ilgili gizli maddeleri de içermiş böylece Sovyetlerin Baltık mücadelesi başlamıştır. Antlaşmanın sadece bir saldırmazlık paktı olmadığı ve tarafların nüfuz alanlarının birbirlerinden kabul edilerek yeni bir harita oluşturmaya çalıştıkları bu olay ile fark edilmiştir³⁸.

Sovyetler Birliği, Almanya ile yaptığı anlaşmaya dayanarak önce Estonya sonra Letonya ve Litvanya'yı kendi nüfuz alanına katmıştır. Bu devletler herhangi bir destek alamayacaklarını bildiklerinden Sovyetlerin isteklerine karşı koyamamışlardır. Baltık Devletleri ile ilgili durumu çözdükten sonra, Finlandiya üzerine yoğunlaşan Sovyetlerin diplomatik baskısı sonuçsuz kalmış ve Finlandiya'ya savaş ilan etmiştir. Finlandiya ile girilen savaş Sovyetler Birliği'ni hem diplomatik hem de askerî olarak oldukça zorlamıştır.

33 Çağatay Behür, Okan Aydın, "İkinci Dünya Savaşı'nda Polonya'nın İşgalinin Türk Basınına Yansımaları (1939)", **Tarihin Peşinde**, S 26, 2021, s.60.

34 Yıldırım Harbi, II. Dünya Savaşı sırasında Almanların temel savaş doktrinidir. Doktrin amacı hızlı ve ani saldırılarla, düşmanın düzenli bir savunma kurmasını engelleyip sonra da hızlı bir şekilde yok etmektir.

35 Owen Booth, John Walton, **İkinci Dünya Savaşı Tarihi**, Çev. Selçuk Uygur, 1. Baskı, Kronik Kitap, İstanbul 2023, s.29.

36 Özal, **a.g.e.**, s.116.

37 Sander, **a.g.e.**, s.127.

38 Fahir Armaoğlu, "Avrupa Politikasında Polonya", **Bellekten**, C 57, S 218, 1993, s.294.

Savaşın fiilen devam ettiği iki buçuk aylık süreçte Milletler Cemiyetinden atılan Sovyetler Birliği, sahada da beklediği başarıya ulaşamamış ve birkaç bölge ele geçirmekle yetinmiştir. Sovyet ordusunun burada düştüğü durum Sovyetlerin zayıf bir orduya sahip olduğu izlenimini yaratmış ve Hitler'in ileride Sovyetler Birliği'ne savaş ilan etme kararında etkili olmuştur³⁹.

Almanya, Sovyetlerin işlerine destek olmadığı gibi engel de olmamış, imzalanan plana sadık kalmıştır. Sovyetler, Baltık'ta Finlandiya ile uğraşırken İngiltere ve Fransa Almanya'nın Norveç ile olan kömür ticaretini engellemenin Almanya ekonomisinde büyük bir etkisi olacağını fark etmiştir. Aynı durumu fark eden Almanya bu ticaretin engellenmemesi için Fransa üzerine olan planlarını ertelemiş ve 9 Nisan 1940 tarihinde Danimarka ve Norveç'i işgale başlamıştır. Karşısında ciddi bir direniş olmadan hızlıca işgali tamamlayan Alman ordusu Norveç'in tamamını ele geçirmek için Nazi destekçisi olan Vidcum Quisling önderliğinde bir hükümet kurmuş ve bu devleti tanımıştır⁴⁰.

Sovyetlerin Finlandiya'yı işgali sırasında yardım göndermekte ve harekete geçmekte yetersiz kaldığı fikrinin Fransa'da yaygınlaşması neticesinde Daladier kabinesi düşmüş ve Paul Reynaud kabinesi iş başına gelmiştir. İngiltere'de ise Almanya'nın, Norveç'i işgali sırasında gönderilen destek kuvvetlerde ortaya çıkan başarısızlık, yatıştırma döneminden beri artan muhalefetin kırılma anı olmuştur. Chamberlain kendi partisinden dahi eleştiri almış ve kendisinin altında görev almayı reddeden bir koalisyon ile baş başa kalmıştır. Bu durumda istifa etmekten başka seçeneği kalmayan Chamberlain'in yerine 64 yaşındaki Winston Churchill Britanya başbakanı olmuştur⁴¹.

Hitler'in doğu ve kuzeyde sınırlarını güvene alması batıya yönelmesinin önündeki engelleri kaldırmış ve ilk planı Fransa'yı işgal etmek olmuştur. Hitler iki savaş arası dönemde kıtanın en önemli devleti konumuna yükselen Fransa'yı tamirat borçları başta olmak üzere Almanya'nın yaşadığı pek çok probleme sebep olarak görmüştür⁴². Tüm bu problemlerin intikamını almak amacıyla 10 Mayıs 1940 tarihinde Alman ordusu Hollanda, Belçika ve Fransa üzerine tasarladıkları planı uygulamaya koymuş ve Fransa, Blitzkrieg ile yüzleşmek

39 Armaoğlu, **a.g.e.**, s.278.

40 Sander, **a.g.e.**, s.129.

41 Booth, Walton, **a.g.e.**, s.62.

42 Keegan, **a.g.e.**, s.62.

zorunda kalmıştır. Bu plan Alman ordusunun pek çok komutanı tarafından isteksizce kabul edilmiş olmasına karşın Almanlar Hollanda'ya yaptıkları harekatta çok hızlı bir başarı elde etmiştir⁴³. Belçika müttefik kuvvetlerin asker desteği ile mukavemet gösterse da Alman gücü karşısında uzun süre direnememiştir. Durumu fark eden İngiltere Müttefik askerlerinin tahliyesi için Dunkirk kıyılarından kurtarma harekâtına başlamış, hızla ilerleyen Alman ordusunun kesin başarısı 14 Haziran 1940 tarihinde Paris'in Alman işgali altına girmesi ile sağlanmıştır. Kuzey ve Batı Fransa'nın işgalinden sonra Almanlar geride kalan kısımları Vichy'de kurulan işbirlikçi bir rejimin kontrolüne bırakmıştır⁴⁴. Fransa'nın hızlı bir şekilde işgalinde Alman Blitzkreigi'nin ve hava indirme unsurlarının etkisinin yanında, Fransız komuta kademesinin verdiği yanlış kararlar da Alman taarruz planlarının ilerlemesinde olumlu bir etkiye sahip olmuştur⁴⁵. Hitler Birinci Dünya Savaşı'nda Alman elçisinin 1918 yılında mütarekeyi imzaladığı Compaigne ormanındaki aynı vagona şartları Fransız elçisine iletmış ve anlaşma 22 Haziran'da imzalanmıştır.

Hitler, İngilizlerin kıtadaki kılıcı olarak gördüğü Fransa'nın düşmesinden sonra barış yapmaya meyilli olacaklarını düşünmüştür. Ancak Churchill başbakan olduğu gün ve Fransa'nın düşmesinden sonra yaptığı açıklamalar ile barıştan tarafa olmadığını ve İngiltere'nin tek amacının neye mal olursa olsun zafer olduğunu beyan etmiştir⁴⁶. Almanların batı seferine başladığı tarih ile Churchill'in başbakan olduğu tarih aynı güne denk gelmiştir. İngiltere bu savaşta Fransa'ya asker göndermiş ancak Alman ordusunun çok hızlı ilerlemesi sonucunda bir başarı elde edememiş ve Hitler'in bir anlık duraklaması ile Dunkirk'ten ordularını kurtarabilmiştir. Ancak şimdi Hitler'in batıyı tamamen işgal etmesiyle geriye tek bir hedefin kaldığını fark eden Churchill; Avam Kamarasında yapmış olduğu konuşmada Britanya savaşının başlamak üzere olduğunu söylemiştir⁴⁷.

İngiltere'nin coğrafi konumu Hitler'in kara ordusunun aksine hava ve denizden üstünlük kurmasını gerektirmiştir. Denizlerde İngiltere kadar

43 Basil Lidell Hart, **İkinci Dünya Savaşı**, Çev. Kerem Bağrıaçık, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s.93.

44 Norman Stone, **İkinci Dünya Savaşı**, Çev. İbrahim Kapaklıkaya, Ketebe Yayınları, İstanbul 2019, s.60.

45 Lidell Hart, **a.g.e.**, s.99.

46 Sander, **a.g.e.**, s.137.

47 Battle of Britain, **Daily Sketch**, 19.06.1940, s.1, 3.

güçlü olmadığına farkında olan Hitler ve komutanları İngiltere ile amansız bir hava mücadelesine başlamıştır. 10 Temmuz 1940 tarihinde *Kanalkampf* adı verilen bombardıman ile başlayan bu mücadele 7 Eylül'de Londra'nın bombalanmasına kadar ilerlese de taraflar birbirine üstünlük kuramamıştır⁴⁸. 12 Ekim 1940 tarihinde saldırıya son verilmiş ve Hitler ilk kez başladığı bir saldırıyı tamamlayamamıştır. Bu Almanların tattığı ilk yenilgi olmuş ve Hitler'in "savaşı kaybettiklerini anlamadıklarını" düşündüğü İngiltere bu saldırılardan toprak kaybetmeden kurtulmuştur⁴⁹.

İngiltere'yi yenemeyen Hitler'in planları sekteye uğramış ancak bu durum onu karamsarlığa yönlentmemiş, yıllardır planladığı Sovyetleri işgal etme planı Bolşevizm karşıtı tavır ile birleşmiştir⁵⁰. Bir süredir Sovyetler Birliği'nin davranışlarından şüphelenen Hitler ve kurmayları İngiltere ile girilen mücadelenin ardından İngiltere'nin savaşa devam edebilme umutlarının Sovyetlere bağlı olduğuna inanmıştır⁵¹. Bunun yanında Hitler'in Batı seferi sırasında Sovyetlerin anlaşmaya aykırı olmasa dahi Baltıklarda yaptığı ilhak hareketleri kâğıt üzerinde müttefiki olarak görünen bir devletin onun arkasından iş çevirdiğini düşünmesi için yeterli olmuştur. 1940 yazında Sovyetlerin ani bir ultiatom ile Besarabya ve Bukovina bölgesini ilhak etmek istemesi Hitler için kırılma anı olmuştur⁵². Almanların batıda sürekli olarak savaşması ve cephede harcadığı kaynakların yanı sıra Sovyetlerin hiçbir kaynak kullanmadan topraklarını sürekli genişletmesi, Almanların Romanya'daki petrol yataklarına olan yakınlığı stratejik olarak Sovyetler Birliği'ni hedef konumuna getirmiştir⁵³.

Hitler'in bu politikalara cevabı Üçlü Paktı imzalayarak Japonya aracılığı ile Sovyetleri tedirgin etmek ve Finlandiya'ya eğitim kitaları göndererek Sovyetlerin etrafındaki Alman kuvvetini arttırmak olmuştur. Bir yandan generallerine savaş planları için çalışmalarını söyleyen Hitler; Ribbentrop ve Molotov'u Berlin'e çağırıp ufukta beliren savaştan önce son bir şans tanıyarak hem Sovyetlerin niyetini öğrenmeyi hem de yeni bir antlaşma ile İngiltere'nin

48 Keegan, **a.g.e.**, s.101-106.

49 Booth, Walton, **a.g.e.**, s.88.

50 Lidell Hart, **a.g.e.**, s.201.

51 Armaoğlu, **a.g.e.**, s.284.

52 William L. Shirer, **Nazi İmparatorluğu**, Çev. Rasih Güran, Cilt 3, Ağaoglu Yayınevi, İstanbul 1969, s.1250.

53 Sander, **a.g.e.**, s.141.

Sovyetlere dair umutlarını yok etmeyi planlamıştır⁵⁴. Bu ikilem Molotov'un 12-13 Kasım 1940 tarihinde Berlin'de yaptığı görüşmeler sonucunda netleşmiştir. *Küstah ve kaba* olarak nitelendirilen Molotov, Hitler'in talepleri karşısında Sovyetlerin taleplerini sunmuş ancak iki taraf da birbirlerinin taleplerini karşılayacak çözüm bulamamıştır⁵⁵. Berlin'den Molotov'un ayrılmasının ardından taraflar bir süre daha diplomatik girişimlerde bulunsa dahi anlaşma ihtimali kalmamıştır.

18 Aralık 1940 tarihinde Hitler sadece 8 kopya bastırılmış olduğu ve 3 ordu komutanına verildikten sonra Alman Silahlı Kuvvetler Komutanlığı (OKW) karargahında saklanması istenen emir imzalamıştır. Bu emirde Sovyetler Birliği'ne yapılacak sefer planlaması, müttefik devletlerin oynayacağı rol ve orduların yerleşim yerleri hakkında bilgilendirmeler yapılmış, gerekli hazırlıkların 15 Mayıs 1941 tarihine kadar tamamlanması gerektiği emredilmiştir⁵⁶. Sovyet seferi için kullanılan Otto şifresi bu emir ile değiştirilerek Barbarossa Harekâtı ismini almıştır. Harekât emrinin gizli tutulması için ise bazı komutanlara, bu planın Sovyetlerin tutumunun değişmesi hâlinde gerçekleşeceği açıklanmıştır. Bu sayede Stalin'in bu planı fark edip önlem almasının önüne geçmek istenmiştir. İngiltere ile olan savaş her ne kadar bitmiş gibi görünse de Almanların Sovyetlere saldırmasının iki cepheli bir savaş başlatacağı ve bu durumun probleme dönüşmemesinin tek yolunun hızlı bir Sovyet mağlubiyeti olacağı öngörülmüştür.

Sovyetlerin şüphelenmemesi için gösterilen yoğun çaba 10 Ocak 1941'de hudut ve ekonomik meseleler ile ilgili yapılan anlaşma ile pekiştirilmiştir⁵⁷. 3 Şubat 1941 tarihinde ise Hitler ve üst düzey komutanları Berschtesgaden'da Barbarossa Planı'nın tam metnini onaylamıştır. Orduların planları Avrupa Rusyası'nın istila yollarına göre çizilmiş; Kuzeyde Lebb komutasında Doğu Prusya'dan Leningrad'a, Merkezde Bock'un komutasında Varşova bölgesinden, Moskova anayolu boyunca Minsk ve Smolensk'e, Güneyde Rundstedt komutasında Dinyeper ve Kiev hedefli olmak üzere Romanya ve güneyine yapılacak olan taarruzlar hem kaynakları en hızlı şekilde elde etmek için hem de Sovyetleri tek şans olan yıldırım harbinin başarısı ile istila etmek için uygun görülmüştür⁵⁸.

54 Ress, **a.g.e.**, s.146.

55 Armaoğlu, **a.g.e.**, s.285.

56 Paul Carell, **Hitler Moves East 1941-1943**, Little, Brown and Company, Boston 1965, s.19,20.

57 Hart, **a.g.e.**, s.205.

58 Keegan, **a.g.e.**, s.189.

Sovyetler Birliği'nin işgali için tüm planların tamamlanmasının ardından Hitler, Barbarossa Harekatı'na kadar Avrupa'nın doğusunu güvene almak istemiştir. Elde ettiği zaferlerin Balkan ülkeleri üzerindeki tesirine güvenen Hitler öncelikle Romanya ardından ise Bulgaristan'ı diplomatik hamleler ve biraz rüşvet ile kendisine bağlamış, üçlü pakta girmeye zorlamıştır⁵⁹. Sıra Yugoslavya'ya geldiği zaman Hitler buradaki iç karışıklığı kullanarak kolay bir ittifak anlaşması imzalamış ancak gerçekleşen darbe Hitler'in planlarını sekteye uğratmıştır. Bu durum karşısında Hitler, 6 Nisan 1941'de Belgrad'ı bombalayarak şehre girmiş ve içeride kurduğu Hırvat-Sloven ağırlıklı bir hükûmet ile Alman yanlısı bir başbakana imzalatıldığı anlaşma ile durumu kontrol altına almıştır⁶⁰. Bu gelişmeler İtalya ile çatışmakta olan Yunanistan'ın kaderini değiştirmiş zor durumda kalan müttefiki İtalya'ya yardım eden Hitler bir hafta içinde Yunanistan'ı ardından ise 1941 Mayıs'ında Girit'i işgal etmiştir⁶¹. Hitler'in Balkanlarda girdiği mücadele Mussolini'nin Balkanlardaki başarısızlığı sebebiyle uzun sürmüş ve Barbarossa Harekatını 4 hafta kadar ertelemesine yol açmıştır⁶². Planı sekteye uğrasa dahi Hitler bu mücadele ile Doğu'dan gelebilecek her türlü tehlikeye karşı önlem almış ve savaşın devamı için önemli olan Romanya petrolünün güvenliğini sağlamıştır⁶³.

II. Alman-Sovyet Savaşı ve Türk Basını

Almanya'nın Barbarossa Harekatı'nın gizli kalmasına dair aldığı önlemlere rağmen planın sızdırılması önlenememiştir. Sovyet casusları 1941 yılının Mart ayından itibaren Alman ordusunun Polonya'nın doğusuna doğru hareketlenmeye başladığını Stalin'e bildirmiştir. İngiltere ve Amerika da bu konuda elde ettiği istihbarat raporlarını Stalin'e ulaştırmıştır. Stalin, tüm bu raporların provokasyon olduğuna dair inancından vazgeçmemiş ve raporları göz ardı etmiştir. Alman uçaklarının sürekli olarak Sovyet sınırında keşif uçuşu yapmasına da aldırmayan Stalin, Lucy şebekesinin kendisine

59 Umut Akçakaya, "Barbarossa Harekatı (22 Haziran- 5 Aralık 1941)", **Atatürk Ansiklopedisi**, s.2, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/barbarossa-harekatı-22-haziran-5-ara-lik-1941/?pdf=6543>, Erişim Tarihi: 06.08.2024.

60 Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih 1789-2014**, DER Yayınları, İstanbul 2015, s.601.

61 Çağatay Benhür, "Reflections of World War II Occupation and Liberation of Greece to the Turkish Press", **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, Y 6, S XVI, 2013, s.11.

62 Shirer, **a.g.e.**, s.1278.

63 Geoffrey Parker, **Cambridge Savaş Tarihi**, Çev. Füsün Tayanç, Tunç Tayanç, İş Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s.365.

gönderdiği, saldırının D-Gününün ve Barbarossa Harekatı'nın raporlarının yer aldığı istihbaratı bile batının kötü niyeti olarak görmüştür⁶⁴. Bu düşünce ancak 22 Haziran 1941'de Almanlara tahıl, petrol ve metal yüklü parçaları götüren trenin kalkışından birkaç saat sonra başlayan Alman taarruzu ile kaybolmuştur.

21 Haziran'da Polonya radyolarından şifreli bir mesaj olarak geçen "Kahramanların Hikayesi, Wotan, Neckar, 15" cümleleri Sovyetler Birliği'ne yapılacak taarruzun son iletisi olmuştur⁶⁵. Baltık Denizi ile Karpatların arasında 3 gruba bölünmüş ordu artık Sovyet topraklarına hücumu geçeceği zamanı beklemeye başlamıştır. Saat 03.15'te sınırda bulunan Alman askerlerinin ve Luftwaffe'nin 500 bombardıman, 270 pike bombardıman ve 400 adet avcı uçağının taarruzu ile Almanların imha savaşı başlamıştır⁶⁶. Saat 04.00'te Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, Almanların savaş bildirisini okuyan Alman Büyükelçisinin makul dahi olmayan bahanelerini dinledikten sonra tek bir cevap vermiştir: "Gerçekten biz bunu hak etmiş miydik⁶⁷?" Bu cevap Sovyetler Birliği yöneticilerinin aldığı tüm istihbarata rağmen Almanların bu harekate girişmeyeceğine dair umut beslediklerini kanıtlar nitelikte olmuştur.

Türk basını da bu savaş arifesinde iki taraf arasındaki anlaşmazlıklara dair haberlere yer vermiş ve bazı askerî hareketlilikleri aktarmıştır⁶⁸. Savaşın ilan edildiği bilgisi aynı gün basına yansıyan haberlerde gece istihbaratı ile baskısını düzenleyen *Akşam*'da görülmüştür⁶⁹. Almanlar ile Sovyetler arasında yapılan paktın ve bunun devamında imzalanan ekonomik anlaşmaların iki taraf içinde büyük çıkarlar getirdiğini Almanların bu harbi ilan etmek için ciddi bir bahaneye ihtiyacı olduğu ve bu bahaneyi kullanmak için pek de istekli olmadığı düşüncesi de aynı günün gazetelerinde yer almıştır⁷⁰. Almanların merkez ve sağ kanattaki ordularının hızlıca ilerlemesi Luftwaffe'nin pek çok Sovyet uçağını henüz havalanamadan imha etmesi Sovyetlerde şok etkisi yaratmış

64 Keegan, a.g.e., s.187.

65 Isayev Aleksey, Drabkin Artyom, **Büyük Vatanseverlik Savaşı 22 Haziran 1941-9 Mayıs 1945**, Kronik Kitap, İstanbul 2023, s.70.

66 David M. Glantz, **Barbarossa Hitler's Invasion Of Russia 1941**, Tempus Publishing, Charleston 2001, s.33.

67 Rees, a.g.e., s.181.

68 *Akşam*, 21.06.1941, s.1.

69 *Akşam*, 22.06.1941, s.1.

70 *Ulus*, 22.06.1941, s.3.

ve Sovyet askerî makamlarında tam bir yetki karmaşasının yaşanması Alman ordusunun hızla ilerlemesine yol açmıştır⁷¹. Bu gelişme karşısında Türkiye, kendi sınırlarına daha yakın kısımda meydana gelen Alman-Sovyet savaşına karşı savaş dışı pozisyonunu koruyacağını ilan etmiştir⁷².

Almanlar ise savaşın sebepleri hakkında verdikleri nota ile Sovyetler Birliği'nin 1939 paktına sadık kalmadığını ve aradan geçen dönem içinde Almanya'nın aleyhinde davranışlarda bulunduğu inancını kamuoyuna kabul ettirmeye çalışmıştır. Almanların notada kullandığı sebeplerin yanı sıra hammadde yönünden zengin olan Sovyet topraklarının, Alman harp makinesinin Anglosakson devletlerle gireceği mücadelede dayanmasını sağlayacak kaynak olarak görülmesi de önemli sebeplerden arasında görülmüştür⁷³. Özellikle Ukrayna'nın ele geçirilmesiyle Almanların yiyecek ikmali probleminin kalmayacağı söylenmiştir⁷⁴.

Alman orduları özellikle elde ettiği hava üstünlüğünü ve Sovyetlerin cephedeki kırılğan tutumunu kullanarak Belarus içlerine ilerlemeye başlamıştır. Bu süreçte bildirilen zayıtlar ve ilerlemelerin pek çoğu propaganda amaçlı yanlış bilgilendirmelerden oluşmuştur. Türkiye ile Almanya arasında bir süredir planlanan Türk-Alman Paktı, Doğu cephesinde savaş devam ederken meclise gelmiş ve pek çok takdir ile tasdik edilmiş ve bu paktın Türkiye'nin savaş dışı durumunu etkilemeyeceğine dair beyanatlar verilmiştir⁷⁵. Harp ilanının üzerinden 4 günlük bir sürenin geçmiş olmasına rağmen Alman ordusunun önemli mesafeler kat etmesi basında kendisine yer bulmuş ve Sovyet ordusunun mukavemet gösterebilse de Alman ordusuna engel olmaya yetecek kuvvete sahip olmadığı düşünölmüştür⁷⁶. Almanların Sovyetler Birliği üzerine yapmış olduğu bu saldırı Batılı devletleri harekete geçirmiş ve İngiltere Sovyetlere yardım edeceğini açıklamıştır. Bu yardım Almanların odağını kendi üzerine alan Sovyetler Birliği'ne İngilizler tarafından yapılan bir jest olarak görölmüş ve cephedeki mukavemet ne kadar uzun sürerse

71 Keegan, a.g.e., s.189.

72 **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, 30-18-1-2/95-54-1.

73 Zekeriya Sertel, "Sovyetler ile Almanlar Harp Halinde", 23.06.1941, **Tan**, s.2, 5.

74 **Ulus**, 26.06.1941, s.1.

75 **Akşam**, 26.06.1941. s.1.

76 Hüseyin Erkilet, "Dört Günlük Alman Taaruzunun Neticeleri", **Cumhuriyet**, 26.06.1941, s.2.

İngiltere'nin o kadar güçleneceği öngörülmüştür⁷⁷. İngilizlerin Sovyetlerin rejimine değil Sovyet halkına yardım edeceğini söylemesi, Sovyetlerin hâlâ batı tarafından güvenilmez olduğu ancak Hitler'in çok daha büyük bir tehlike olduğunun kabul edildiğini göstermiştir. Ortak düşmana karşı yapılacak olan geçici/görünüşte bir yardımlaşma olarak başlayan bu süreç ileride Almanların karşısına çıkacak kuvvetli bir ittifakın ilk aşamasını oluşturmuştur⁷⁸.

27 Haziran 1941'de Almanların Minsk'i almak üzere olduğu haberlerinin Stalin'e ulaşmasıyla gerçekleşen toplantıdan sonra Stalin 48 saati geçkin bir süre inzivaya çekilmiştir⁷⁹. 30 Haziran 1941'de Dışişleri Bakanı Molotov, Kızıl Ordu Mareşali Kliment Vorosilov ve politikacı Georgi Malenkov'dan oluşan Savunma Halk Komiserliği ile Sovyetlerin savaş kabinesini oluşturmuştur⁸⁰. Sovyet yönetimi savaşın ani başlangıcı karşısında yaşadığı şoku atlattır. Ancak bu yaşanan şok anı Alman kuvvetleri için avantaj oluşturmuş ve üç kola yerleşmiş olan Alman ordu grupları önemli mesafeler katetmiştir. Her ne kadar Kızıl Ordu askerleri tüm kuvveti ile mukavemet göstermeye çalışsa da komuta kademesindeki zayıflıklar iyi hazırlanan Alman savaş planı karşısında hiç varlık gösterememiştir⁸¹.

Savaşın şiddeti arttıkça Türkiye diplomatik arenada sık sık mücadele etmek zorunda kalmıştır. Savaş dışı pozisyonu nedeniyle sürekli olarak dikkat çeken Türkiye'nin bu konumu basında kendine yer bulmuş, Türk devletinin savaşın hiçbir tarafıyla çıkara dayalı bir anlaşmada olmadığı ancak ve ancak kutsal barışa inandığı ve tüm diplomasisini bunun üzerinde kurduğu söylenmiştir⁸². Türkiye'nin ne savaştan önce ne de savaş döneminde herhangi bir ideolojiyi ithal etme ya da mevcutta olan bir ideolojiyi memlekette hâkim kılmak için mücadele verecek konumda olmadığı, Türk halkının kendisine en uygun rejimi bulduğu bu sebeple de tüm devletler ile iyi ilişkiler kurabildiği aktarılmıştır⁸³. Hitler'in notasında Sovyetlerin Boğazlara yönelik tehdidinin dile getirilmesi Almanlar ile yapılan pakt gibi durumların farklı yorumlara mahal vermesi

77 Mümtaz Faik Fenik, "Sovyet Alman Harbi ve İngiliz Yardımı", **Ulus**, 26.06.1941, s.3.

78 F. Rıfki Atay, "Harp saflarının inkişafına doğru", **Ulus**, 27.06.1941, s.2.

79 Stewart Binns, **Barbarossa ve Tarihteki En Kanlı Savaş**, Çev. Buğra Can Bayçifci, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2022, s.81-82.

80 Binns, **a.g.e.**, s.83.

81 Isayev, Drabkin, **a.g.e.**, s.121-122.

82 Yunus Nadi, "Siyasetin Garip Cilveleri", **Cumhuriyet**, 28.06.1941, s.1, 5.

83 Zekeriya Sertel, "Türkiye Bitaraf Kalıyor", **Tan**, 28.06.1941, s.1,5.

Türkiye'nin savaş dışı pozisyonunu koruması gerekliliğini ortaya çıkarmış, basın da bu politikanın sıkı takipçisi/destekçisi olmuştur.

Almanların Kuzey cephesinde Leningrad'a doğru ilerlemesi ve merkezden hızlı ilerleyen ordunun Minsk'i ele geçirmesinde Sovyet ordusunun hatalı konumlanması oldukça önemli olmuştur. Tebliğlerden elde edilen bilgilere bakılarak yapılan yorumlarda bir hafta içinde Almanların Baltık başta olmak üzere tüm cephelerde ilerlemesini arttıracığı ve takip/imha savaşı düzenine geçeceği öngörülmüştür⁸⁴. Yapılan yorumlarda öngörülen Alman üstünlüğü sadece basına özgü bir tutum olmamıştır. Hitler başta olmak üzere İngiliz, Amerikan istihbaratı da Sovyetlerin en fazla üç ay dayanabilecek kuvveti olduğunu söylemiştir⁸⁵. Bu inanç o kadar kuvvetli olmuştur ki kış gelmeden harbin biteceğine olan güven yüzünden Alman ordusunun kışın ihtiyaç duyacağı ikmal bile hesaba katılmamış ve ordunun kışlık ihtiyaçları göz ardı edilmiştir⁸⁶.

Stalin, 3 Temmuz'da savaşın başından beri ilk kez Sovyet halkına seslenmiş ve Kızıl Ordu'nun büyük cesaretine rağmen Almanların ilerlemekte olduğunu kabullenmiştir. Hudut savaşının kaybedildiğini belirten Stalin, vatandaşlarına uzun sürecek bir harbin başladığını ve bundan sonra Almanların ele geçireceği her yerde tek bir lokomotif, kaynak, gıda bulamaması için geri çekilen her birliğin bölgesini imha etmesi gerektiğini söylemiştir⁸⁷. Stalin Sovyetlerin kazanma ihtimalinin tek şartının harbin uzamasında olduğunun bilincinde olmuştur. Sovyet komutası yeni önlemler alırken, Alman orduları Moskova yönlü ilerlemelerinde başarı sağlamış, Kuzey grubu Dinyeper'in ötesine geçmeyi başarmış ve tüm Sovyet hattını ricat etmeye mecbur bırakmıştır⁸⁸. Almanlar Sovyet toprakları içinde ilerlerken büyük çapta imha hareketlerine de girişmiştir. Bu konudaki en büyük dayanakları ise Sovyetlerin Lahey Anlaşmasını imzalamaması olmuştur⁸⁹.

Harp esnasında ortaya çıkan pek çok haber ve Türkiye hakkında süregelen pek çok iddia kamuoyu tarafından inkâr edilmiş olsa da Refik Saydam'ın

84 Hüseyin Erkilet, "Alman umumi taarruzunun inkişafı", **Cumhuriyet**, 28.06.1941. s.1, 5.

85 Sander, **a.g.e.**, s.156.

86 Glantz, **a.g.e.**, s.14.

87 Isayev, Drabkin, **a.g.e.**, s.128-129.

88 **Akşam**, 04.07.1941, s.1, 5.

89 Shirer, **a.g.e.**, s.1282.

konusması Türkiye'nin hem cihan harbinin tamamı hem de Alman-Sovyet savaşı özelinde Türkiye'nin harici siyasetinin değişmeyeceğini hükümetin en yüksek makamından onaylaması açısından önemli olmuştur. Tarihin bir gün Türkiye'nin siyasetindeki insani yönü muhakkak ortaya çıkaracağını belirten Saydam savaş dışılığın sürekliliğine de vurgu yapmıştır⁹⁰. Konuşmada Hitler'e de Alman-Türk dostluğu hakkındaki yorumları nedeniyle de teşekkür edilmiştir. Hem kamuoyu hem de politikacılar bu dönemde iki taraftan birine karşı tavır almak yerine dengeli bir süreklilik sağlamanın yollarını aramıştır. Nitekim Sovyet Dışişleri eski bakanı Litvinov'un Türkiye'yi ima eden Almanlar ile dostluk antlaşması yapan devletlerin akıbetinin muhakkak harp olacağı söylemleri üzerine tüm gazeteler ortak tepkide bulunmuş ve Türkiye'nin kendisine bir taciz olmadıkça savaş dışı kalacağına dair tutumu pekiştirmişlerdir⁹¹.

Merkez ordusu 2. Panzer Grubu komutanı Guderian'ın sürpriz baskınları sayesinde Almanlar Stalin hattında, Vitebsk ve Rogaçev bölgeleri arasındaki cepheyi yarmayı başarmıştır⁹². Bu ilerlemenin ardından hattın üzerindeki gelişmeler sağanak yağmurların başlaması ve Sovyetlerin ricat ederken arkasında bıraktığı bölgelerde yaptığı imha hareketi nedeniyle yavaşlamıştır. Alman tebliğlerinde Sovyet zayıtı 400.000 esir, 7.200 tank, 4.500 top ve 6.200 uçak olarak bildirmiş, Stalin hattı üzerinde mutlak bir zafer kazanıldığından bahsedilmiştir⁹³. Tebliğler iki devletin hem birbirlerine hem de Almanya özelinde bakıldığı zaman kendilerini sürekli güçsüz göstermeye çalışan Londra ve Washington ajanslarına karşı bir gövde gösterisi olarak kullanılmıştır⁹⁴.

Cephe durulmaya başladığı zaman ortaya daha farklı meseleler çıkmış özellikle İngilizlerin Sovyetler ile yaptığı yardım anlaşmasının Sovyetler ile demokrasiler arasındaki genel bir ortaklık halini alması ve olası bir Alman mağlubiyetinden sonra yeni dünya düzeni için demokrasiler ile Sovyetlerin ortak çaba göstermesinin zorunluluk olduğuna dair yazılar yayınlanmıştır⁹⁵. Bu ortaklığın sadece bir çıkarlar ortaklığı olduğu ve iki tarafın yönetsel olarak

90 **Akşam**, 05.07.1941, s.5.

91 **Tan**, 12.07.1941, s.1.

92 Hart, **a.g.e.**, s.226.

93 **Akşam**, 13.07.1941, s.2.

94 **Ulus**, 15.07.1941, s.1,3.

95 Zekeriya Sertel, "İngiliz Sovyet Anlaşmasının Mahiyet ve Ehemmiyeti", **Tan**, 16.07.1941, s.5.

birbirlerini tasvip etmese dahi şu an var olan düşmanlarının bu anlaşmazlıkları gölgelediğine dair düşünceler ise farklı bir gazetede yer almıştır⁹⁶.

Alman ordusu Guderian'ın öncülüğünde Smolensk Harekâtına başlamış buna iştirak etmek için kuzeydeki Hoth'un komutasındaki ordunun da katılması istenmiştir. Bu iki ordunun birbirine yetişmesi hem mevki olarak zıt konumlarda kalmaları hem de hava şartlarından dolayı gecikmiş ve bu gecikme Sovyetlerin kuvvetlerini toplayıp daha fazla direnç göstermelerine yol açmıştır⁹⁷. Böyle zamanlama hataları Alman ordusunun zorlandığına dair yorumların ortaya çıkmasına sebep olmuştur⁹⁸. Alman ordusuna dair duraklama haberlerine karşı Almanların hem savaş başlangıcında hem de Stalin hattı üzerindeki kuvvetli hücumlarının Almanları Moskova ve Leningrad önlerinde zorlanmadan bir zaferin beklediğine dair yazıların da aynı günde yayınlanmasına sebep olmuştur⁹⁹. İdeolojik farklılıkların cepheye bakışa etkileri olmuştur ancak hemen hemen bu günlerde Hariciye vekilliğine gelen raporda İtalyanların Almanların her ne kadar başarıyla harbi devam ettirse de hızlı bir zafer ihtimalinden uzak olduğunu düşündüğü bildirilmiştir¹⁰⁰. Bu görüşün bir benzeri Türk basınında kendisine yer bulmuş ve Almanların şimdiye kadar elde ettiği başarıların kesin bir zafer niteliği taşımadığı ve 370.000 km toprak kazanımının devasa Sovyet topraklarının yanında ufak bir kısım olduğu belirtilerek önemli olanın Almanların bu harbin devamı için kurduğu planın ne olduğu yazılmıştır¹⁰¹.

Almanların Smolensk üzerindeki baskısı devam ederken, Güney ordularının zorlanması Almanların hızlıca Kafkaslar üzerine yönelerek harp makinesini besleyecek kaynaklara ulaşmasını zora sokmuştur. Böyle bir ortamda dış basında Almanların Kafkasya'ya ulaşmak için Türkiye'ye saldıracağı haberleri ortaya çıkmış ve Sovyetler esir aldığı Alman askerinden Türkiye'yi işgale dair planları ele geçirdiği ve bu planların Türk elçiliğine iletiliği iddia edilmiştir. İç basında ise Alman-Türk paktı varken ortaya çıkan bu haberlerin tek amacının Türk toplumunu tahrik etmek üzere yazıldığı düşüncesi ortaya

96 **Cumhuriyet**, 16.07.1941, s.1.

97 Glantz, **a.g.e.**, s.81.

98 **Tan**, 21.07.1941, s.3.

99 Hüseyin Erkilet, "Leningrad ve Moskova Meydan Muharebeleri", **Cumhuriyet**, 21.07.1941.

100 **Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi**, F. 541, Y. 44146-207556-7, s.1.

101 Falih Rıfka Atay, "Şark Seferinin Birinci Ayı", **Ulus**, 23.06.1941, s.1.

çıkmıştır¹⁰². Barış ya da savaş senaryoları sadece Türkiye üzerinde sınırlı kalmamış; Almanların Sovyetleri işgal ettikten sonra kalan herkes ile barış yapma düşüncelerinin olduğu yazılmış ancak sulhun kimse tarafından makul karşılanmayacağı henüz savaşın kimseyi tatmin etmemiş olduğuna değinilmiştir¹⁰³. Ortaya çıkan bu söylentiler İngiltere Dışişleri Bakanı Eden'in nutku ile son bulmuş; İngiliz bakan, savaşın Almanlar mağlup olana kadar devam edeceğini ve bu haberlerin tüm gücüyle harbe odaklanmış müttefik güçlerinin rahatlamasına yönelik propaganda faaliyeti olduğunu söylemiştir¹⁰⁴. Savaşın kimse için yeterli olmadığını söylediği sıralarda Almanların cepheyi galip kapatmaları için uzun bir süresinin kalmadığı düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Tüm savaş planlarını yıldırım harbinin kesin zaferi üzerine kuran Almanların cephede yaşadığı problemler harp programında aksamalara yol açmıştır. Bu aksamaların uçsuz bucaksız Sovyet bozkırlarında ilerleyen ordunun ikmal ağını, sarf ettiği yakıtı ve yiyeceği düşünerek Rus kışı bastırdıktan sonra Almanların ilerleme şansını zora sokacağı öngörülmüştür¹⁰⁵.

Alman ordusu çeşitli problemler ile uğraşırken Sovyet ordularının direnci sayesinde Smolensk'in direnişi bir süre daha sürmüştür ancak 27 Temmuz tarihinde Kızıl ordu birlikleri şehirden çekilmeye başlamıştır. Ufak çete çatışmalarının ardından Almanlar Barbarossa seferi için önemli bir başarıyı elde etmiştir. Smolensk'in düşmesiyle, Moskova yolunun Almanların kontrolüne geçeceğini bilen Sovyet ordusu kontrollü ricat denemeleriyle Moskova yolunun savunma hattının arkalarına ulaşmaya çalışmıştır. Aynı günlerde basına çıkan haberlerde ise Smolensk'teki başarısız Alman hücumlarının Alman ordusunu yıprattığını ve son dönem cephe durumunun Sovyetlerin lehine geliştiğine değinilmiştir¹⁰⁶. Bu durum tebliğlerin karmaşıklığından ötürü meydana gelmiştir. O günlerde cephede olanların günlüklerine yazdığı yazılar da propaganda amacıyla abartılı rakamlarla bildirilen tebliğlerin savaş algısı üzerindeki yıpratıcı etkisini açıklamıştır¹⁰⁷. Bu durum sadece Sovyetlerin verdiği rakamlardaki karmaşıklık ile sınırlı kalmamış açıklanan Alman tebliğlerinde ele geçirilen

102 Necmettin Sadak, "Gene Aynı Şeyler", **Akşam**, 26.07.1941, s.1,7.

103 Necmettin Sadak, "Harp ve Sulh", **Akşam**, 26.07.1941, s.1.

104 Zekeriya Sertel, "Almanya için Sulh Kapıları Kapandı", **Tan**, 31.07.1941, s.2.

105 F. Rifki Atay, "Şark Seferleri Devam Ederken...", **Ulus**, 31.07.1941, s.5.

106 Askerî Mütahassız, "Alman-Sovyet Harbi", **Tan**, 02.08.1941, s.2-3.

107 Ukraynalı Cerrah Nikolay Amasov cephe hattında PPG-2266 sahra hastanesinde görevli iken tuttuğu günlüğünde tebliğler ile gerçeklik arasındaki farktan yakınmıştır. Ayrıntılı bilgi için; Binns, **a.g.e.**, s.96-97.

materyal ve insan sayıları da kamuoyunun dikkatini çekmiştir¹⁰⁸. Smolensk zaferinin ardından Almanlar için bir önemli kırılma noktası da Ukrayna olmuştur. Ukrayna üzerine harekete geçen Alman ordusu 103 bin esir almış ve binlerce tank, top ve mühimmat ele geçirdiğini bildirmiştir. İlk ilerlemenin bu denli başarılı geçmesi Alman ordularına Karadeniz'e ulaşma ve buradan Kafkaslar üzerindeki baskısını artırma şansını tanımıştır¹⁰⁹.

Cephede Hitler'in orduları bir sonraki hareket planını tartışırken, Müttefikler savaş sonrası durum ve kurulacak yeni düzen hakkında açıklamalarda bulunmuştur. İngiltere ve ABD'nin savaş sonrası düzene dair yaptığı açıklamalar şarki Avrupa'nın kontrolünün Sovyetler Birliği'ne bağlı olduğu konusunda mutabık kaldığını belirtmiştir. Birinci Dünya Savaşından sonraki düzende Sovyetlerin güçler denkleminde dışarıda bırakılmasının meydana getirdiği sorunların da farkına varıldığı belirtilmiştir¹¹⁰. Aynı durumun Almanya için de önem arz ettiğinin farkına varan İngiltere, Eden'in yaptığı açıklama ile savaş sonrası Almanya'nın askeri gözlem altında tutulmasının bir gereklilik olduğuna ancak ekonomik ve sosyal manada Almanların tekrardan saldırgan bir tutum oluşturmasını engelleyecek düzeyde serbest kalmasının gerekliliğine değinmiştir¹¹¹. Yapılan bu açıklamalar her ne kadar olumlu olsa da savaşın halen devam ettiği ve Alman planlarında var olan aksaklıklara rağmen Almanya'ya karşı Sovyetlerin üstün konumda olmadığı gerçeğinin göz ardı edilmesinin demokrasilerin savaşın mağlup tarafında Almanların olacağından emin olmasıyla açıklanmıştır¹¹².

Sovyet ve İngiliz elçileri Türkiye'ye nota vererek her iki devletin Türkiye üzerinde dostane emeller dışında hiçbir amacının olmadığını beyan etmiş ve Sovyetlerin boğazlar üzerinde hiçbir talebinin bulunmadığı Montrö Sözleşmesine bağlı kaldığını söylemişlerdir¹¹³. Türkiye'nin savaş dışı konumundaki haklı gerekçelerinin farkına vardığını belirten bu notanın amacı dışında algılanmamasına karşın eleştiriler basında kendisine yer bulmuştur. Sovyetler ve İngilizlerin bu nota ile kendilerine yöneltilen meseleleri açıkladığını ve bu notaların bir garantörlük anlamında yorumlanmaması

108 **Cumhuriyet**, 07.08.1941, s.1.

109 **Ulus**, 11.08.1941, s.1.

110 F. Rıfki Atay, "Harp Sonrasına Ait Münakaşalar", **Ulus**, 07.08.1941, s.3.

111 Ömer Rıza Doğrul, "Yarınki Avrupa'nın Emniyeti Nasıl Korunacak?", **Cumhuriyet**, 07.08.1941, s.3.

112 Necmettin Sadak, "Müstakbel sulh karşısında Türkiye", **Akşam**, 07.08.1941, s.1.

113 **Akşam**, 14.08.1941, s.1.

gerektiğine değinilmiştir. Türkiye'nin dostları ile taahhütlerinin olduğu ancak kimseden garanti kabul etmeyeceğinin üzerinde durulmuştur. *Ulus*, kamuoyunun bu notayı yanlış yorumlamaması gerektiğine dair şiddetli bir tenkit yazısı kaleme almıştır¹¹⁴. Müttefiklerin diplomatik arenada yaptığı görüşmelerin bir neticesi olan bu nota aynı zamanda Churchill-Roosevelt görüşmelerinin hemen öncesinde verilmesi bakımından Türkiye'nin savaş dışılığını korurken hangi tarafa daha yakın durduğuna dikkat çekmiş ve Türkiye'nin olası bir Nazi hücumuna karşı Batılı devletler tarafından destekleneceğinin ilanı olarak da yorumlanmıştır¹¹⁵.

Amerika savaşın başından beri demokrasilere destek sağlasa da fiili olarak savaşa girmeye taraftar olmamıştır. İngiltere Başbakanı Churchill ise Amerika'nın demokrasilerden yana bir ittifakın içinde olmasının hem harbin devamı için hem de savaş sonrası düzeni sağlaması için elzem olduğuna inanmıştır¹¹⁶. İkilinin yaptığı görüşmeler sonucu yayınlanan deklarasyon 1914'ün Wilson Prensiplerinden çok daha kuvvetli ve sulhun uygulanmasını kolaylaştıracak bir hamle olarak görülmüştür¹¹⁷. Sovyetlerin kendi içinde belirlemek istediği sulh şartlarının demokrasiler tarafından onaylanmadığını ve harbin gayesinden ayrılmadan bir sulh planının uygulanmak istendiğini göstermiştir¹¹⁸.

Müttefikler, Mihverlerin karşısında cephe oluştururken, Alman karargâhı harbin ilerleme yönü hakkındaki tartışmalar ile vakit kaybetmiştir. Güneyde belirli bir ilerleme sağlayan Alman orduları Herson Limanını zapt etmiştir¹¹⁹. Merkezde ise Sovyetleri Volga'nın ötesine atmak için merkezden ya da cephelerden ilerlenmesi yönünde Hitler ve komutanları arasında fikir ayrılığı yaşanmıştır¹²⁰. Hitler'in son direktifi ile kanatlara yapılacak akınlara ağırlık verilmesi yaklaşan kış öncesinde muhakkak Kırım'ın, Donestk Havzasının ve Kafkasların ele geçirilmesi emri uygulanmaya koyulmuştur. Kuzey ve Güney ordu gruplarının yaptığı baskının merkezdeki orduyu rahatlatıp buradaki düzeni bozacağından ve kış gelmeden bu seferlerin neticelendirilmesi olağan

114 F. Rıfkı Atay, "İngiliz Sovyet notaları etrafında", *Ulus*, 14.08.1941, s.1,5.

115 *Tan*, 14.08.1941, s.2.

116 *Tan*, 16.08.1941, s.1.

117 A. Ş. Esmer, "14 ve 8 Maddelik Sulh Prensipleri", *Ulus*, 17.08.1941, s.3.

118 Yunus Nadi, "Sulh Taarruzu", *Cumhuriyet*, 17.08.1941, s.1.

119 *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1941, s.1.

120 Hart, *a.g.e.*, s.229.

görülmüştür¹²¹. Sovyetler Almanların değişen planları karşısında komuta kademelerinde değişiklik yapmış özellikle Leningrad üzerine yoğunlaşan akınlardan sonra cepheye Mareşal Vorosilov atanmıştır¹²². Güneydeki akımlar Nikolayev Limanının ele geçirilmesiyle sonuçlanmıştır. Odessa üzerine devam eden akınlarda ise Sovyet ordusu Almanlar'dan kaçmayı başarak Dinyeper'in doğusunda yeni bir savunma hattı oluşturmuştur¹²³. Leningrad'a 20 km kadar yaklaşan Alman orduları olmasına karşın Vorosilov, şehirde alınan olağanüstü tedbirleri uygulamaya devam etmiştir.

Güneyde Alman ordularının Sovyetleri elinden kaçırmaması ve Dinyeper yataklarını Sovyet ordularının tutması ile burada düzenlenen 3. taarruz harekâtı sona ermiştir¹²⁴. Kuzeyde ise Alman ilerleyişi Finlerin Lagoda Gölü üzerinden yaptığı baskı ile kolaylaşmış ve Leningrad'ın Moskova bağlantısı kesilmiştir¹²⁵. Sovyetler zayıf kalan merkez hatlarına karşı başarısız taarruz girişimlerinde bulunsada dahi bu bir sonuç alamamış, Almanlar merkez ordularının bir kısmını kuzey ve güneye takviye etmiş olsa da bu girişimleri bastırmıştır. Kuzeydeki mücadele Finlerin desteği ile hızlanmıştır. Alman karargâhı bu gelişmeler karşısında Estonya'da bulunan birliklerini Leningrad üzerine yoğunlaştırmış ve yaklaşan kış öncesinde harbin bu kolunun bitmesi için yoğun çaba harcamıştır¹²⁶.

Basında harp haberlerinin arttığı ve Almanların kış harbine dair tahminlerin ağırlık kazandığı bir dönemde emekli Amerikan Amiral A. Sterling'in Boğazlar'ın İngilizlere açılmasına dair United Press'e verdiği röportaj yayınlanmıştır. Türkiye'nin Montrö ile elde ettiği haklara tecavüz olarak yorumlanan bu röportaj basında kuvvetli bir tepkiye yol açmış, sabık amiralin daldığı uykudan uyanması gerektiği ve Türkiye'nin Boğazlar konusundaki hakkını kimse ile paylaşmaya niyetli olmadığına dair sert bir tenkit yazısı yayınlanmıştır¹²⁷. Aynı röportaj hakkında Türk-Sovyet-İngiliz ilişkilerini bozma amacı taşıyan ve samimi Amerikan demokrasisinin dahi mücadele etmesi gereken bu röportajın Türkiye'nin durumu hakkındaki genel cehaletin

121 Hüseyin Erkiilet, "Kışı Beklerken", **Cumhuriyet**, 23.08.1941, s.3.

122 **Akşam**, 24.08.1941, s.1.

123 **Tan**, 24.08.1941, s.3.

124 **Tan**, 30.08.1941, s.5.

125 **Akşam**, 30.08.1941, s.1.

126 **Akşam**, 03.09.1941, s.1.

127 Zekeriya Sertel, "Falsolu Sesler", **Tan**, 03.09.1941, s.1,2.

ürünü olduğuna dair sert bir yazı daha kaleme alınmıştır¹²⁸. Basının üzerinde birlik olduğu en önemli konu Türkiye'nin savaş dışı konumu olmuş ve bu harbin başından beri bu durumu değiştirmeye teşebbüs eden her yazı hakkında ciddi tenkit yazılarına yer verilmiştir.

Bu arada üç cephede devam eden Alman hücumları hava şartlarından dolayı yavaşlamıştır. Leningrad'a hücum etmeden önce burayı sarmaya çalışan Alman ordularının önündeki en büyük engel artan yağışlar olmuştur. Merkezde Moskova üzerine ilerlemeye çalışan ordu grubu 3 parça hâlinde ilerlemiş ancak 3 ordu da karşısındaki kuvvetli Sovyet mukavemetini aşamamıştır. Güneyde ise Dinyeper'in doğusuna çekilen Sovyet kuvvetleri pek çok köprüyü de imha etmiş olduğundan Almanların burayı geçmesinin zaman alacağı öngörülmüştür¹²⁹. Kuzeyde Almanlar komple şehrin bağlantısını kesmeden önce Leningrad'ın savunma tahkimatını yıpratmak amacıyla topçu ateşlerine başlamış ve 4 gün boyunca şehri top atışı altında tutmuştur¹³⁰. Finler ise Kareli mevkiinde Sovyet birliklerini mağlup etmeyi başarmış ve 1939'daki Fin-Sovyet savaşında kaybettiği yerlerin pek çoğunu geri almıştır. Buradaki Fin taarruzu Almanların karşısındaki savunma kuvvetini parçalaması bakımından önemli olmuştur¹³¹.

Leningrad'ın tahkim altına alınması ve tüm bağlantılarının kesilmesi için Alman kara orduları şehri komple sarıp doğu ve güneydoğusundan işgal etme planında mutabık kalmıştır. Sovyetlerin burada takribi 1 milyon asker ve 4 milyon sivil nüfus barındırdığı aynı zamanda Baltık Denizi'ndeki donanmanın da bir an önce tahliye edilmezse er ya da geç bu şehir düştüğü vakit Almanların buradan kazançlı çıkacağına dair yorumlar basında yer almıştır¹³². Leningrad'ın muhafazası konusunda Sovyet ordusunun bozulan hava şartlarından dolayı avantajlı olduğu ve güzel mevsimlerde kısa harplere alışık olan Alman ordusunun kış harbinde dezavantajlı konumda kalacağına dair yazılar da aynı gün basında kendisine yer bulmuştur¹³³.

Leningrad, 9 Eylül 1941 tarihinde tamamen muhasara altına alınmıştır¹³⁴. Almanlar bu kuşatmayı harp sonuna kadar sürdürmüş ve Leningrad, Doğu

128 F. Rifki Atay, "Amerika'dan İki Garip Ses", **Ulus**, 03.09.1941, s.1, 3.

129 **Akşam**, 04.09.1941, s.1.

130 Glantz, **a.g.e.**, s.106.

131 **Akşam**, 05.09.1941, s.1.

132 Hüseyin Erkilet, "Kış Harbine Doğru", **Cumhuriyet**, 10.09.1941, s.3.

133 **Tan**, 05.09.1941, s.2.

134 **Akşam**, 06.09.1941, s.1.

Cephesi'nin en uzun süren savaşlarından birine sahne olmuştur. Hem sivil halkın hem de askerlerin buradaki mücadelesi oldukça kuvvetli olmuştur. Kış şartlarının Alman ikmal hatlarını bozması sebebiyle Merkez orduları Moskova harbine devam edememiştir. Alman kumandanlarının cepheyi tekrardan kontrol altına almak ve ikmal hattını sağlamlaştırmak amacıyla geri çekilme isteği Hitler tarafından kesin bir şekilde reddedilmiştir. Bu reddedilme, kış şartlarının en ağır dönemlerinde mevsim şartlarına daha uygun teçhizatlandırılmış Sovyet ordusu karşısında kış savaşında daha tecrübesiz Alman ordusunun hem soğuk hem de Sovyet ordusu ile mücadelesine sahne olmuştur. Güneyde ise ilerlemeyi başaran Alman orduları 26 Eylül 1941'de uzun süren mücadelenin ardından Kiev'i işgal etmiştir. Güney kanadının elde ettiği bu başarının merkez ve kuzey ordularında görülememesi Barbarossa Operasyonu için son derece kritik olmuştur. İlk aşamasından itibaren hızlı ve kesin bir zaferden başka bir ihtimal üzerinde durulmayan bu operasyon planlanan süre içerisinde bitirilememiştir. Bu aksaklık Sovyet ordularının toparlanmasına imkân sağlarken kış şartlarında zorlanan Alman ordu gruplarına taarruz hareketlerinde bulunmasına yol açmıştır.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı'nın mağlup devletlerinden Almanya barış anlaşmalarında kendisinden intikam alındığı hissini hep taşımıştır. Bu his 1933 yılında iktidara gelen ve Almanların bir kez daha eski refah günlerine dönmesi için önlerindeki tek engelin Versay Anlaşması olduğuna inanan Hitler tarafından kullanılmış ve 1939'a gelindiğinde dünya yıllar boyu bitmeyecek silah seslerinin tekrar yükselmesine şahit olmuştur. Hızlıca işgal edilen devletler Hitler'in kendi karşısında kimsenin duramayacağına dair olan inancı körüklemiş İngiltere ile girdiği neticesiz savaş ise onu masanın öteki tarafında duran ve dost olarak görünen ezeli düşmanı Bolşevikleri tüm bu silah seslerinin kesilmesindeki anahtar olarak görmesine yol açmıştır. Haziran 1941'de bolca kan ve gözyaşına mal olsa da zafer getireceğine inandığı bir savaşın başlamasını seyrederken kısa bir sürede çökeceğine inandığı Sovyetler Birliği'nin aslında onu içinden mağlup olarak çıkacağı bir bataklığa çektiğini fark edememiştir. Barbarossa Harekâtı adı verilen bu operasyon Sovyetleri hızlı ve zahmetsizce işgal edeceğine inanan Hitler'in ürünü olmuştur. Kusursuz bir şekilde planlandığı düşünülen bu hareketin içinde yaşanan aksaklıklar İkinci Dünya Savaşı'nın kırılma noktasını oluşturmuş harbin planlandığı gibi 3 ay içinde bitmemesi ve Rusya kışının bastırması tüm planların ve savaşın geleceğinin değişmesine yol açmıştır.

Alman-Sovyet harbi coğrafi olarak Türkiye ile kara sınırına sahip değildir. Ancak Almanya'nın işgal planları içerisinde olan Kafkaslara ulaşmanın da alternatif bir yolunu oluşturan Türkiye, savaş boyunca oldukça dikkat çekici bir konumda olmuş ve basın bu konu üzerinde sıklıkça durmuştur. Askerî hareketin ilerlemesi, başarısı hakkında yapılan yorumlarda belirli çelişkiler bulunmuş olsa dahi bu dönemde Türk basını yegâne bir amaç olan Türkiye'nin savaş dışı kalması üzerine yoğunlaşmıştır. Basının önemle üzerinde durduğu bir diğer mesele de özellikle İngiltere tarafından yapılan açıklamalar olmuştur. Bu açıklamaların hemen hemen hepsi manşet olarak verilmiştir. Demokrasiler olarak isimlendirilen bloğa karşı olan bu tutumun arkasında Türkiye'nin her ne kadar Almanlar ile pakt imzalamış olsa da hiçbir ideolojiye sempatisi olmadığı sadece savaş dışı pozisyonunu koruyan bağımsız bir ülke olarak müttefik olmak isteyen herkes ile ilişkilerini geliştirmek istemesiyle ilişkilendirilmiştir. Demokrasiler adıyla anılan devletlerin savaş sonrasına dair kurmak istediği düzen basında zaman zaman savaş haberlerinden fazla yer bulmuştur. Özellikle İngiltere ve Amerika'nın açıkladığı maddeler üzerinden yaşanan tartışmalar basının odağında olmuş Modern Çağın Wilson prensiplerinin aktif

bir barışı sağlama noktasında ne kadar etkili olacağı sorgulanmıştır. Buradaki görüş ayrılığının sebebi henüz harbin devam etmesi ve Almanların üstün konumda olduğuna dair inanç ile demokrasilerin mutlaka kazanacağına dair olan fikirlerin karşı karşıya gelmesiyle oluşmuştur. Ancak bu tarz haberlerin hemen arkasından çıkan Türkiye aleyhindeki açıklamalar basını birbirine taraf olmaksızın Türkiye'nin savaş dışılığından yana olmaya mecbur bırakmıştır.

Savaşın başında Sovyet ordusunun ve teknolojisinin Almanlar ile yarışmaktan çok uzak olarak değerlendirilmesi bu hatalı yorumların sebebi olmuştur. Basın Sovyetlerin Finler ile girdiği Kış Harbindeki durumundan etkilenmiş Almanlar ile imzaladıkları pakt sebebiyle savaşın ilk 1.5 senesinde yaptıkları reformları değerlendirmemiştir. Nitekim bu değerlendirme yanlışlığı savaşın ilk haftası boyunca tüm basında Almanların savaşı çok hızlı bir biçimde kazanacağına dair genel bir intibaya yol açmıştır. Özellikle *Cumhuriyet* gazetesi yazarı Hüseyin Erkilet'in Alman ordusundan oldukça emin yazıları ve bu savaşın 1-2 aylık bir süreç içinde biteceğine dair inancı incelenen dönemde göze çarpmıştır. Burada yazarın eski bir asker olarak yaptığı isabetli yorumların dışında bir tarafın lehine ağırlık veren yazıları *Tan* gazetesinde çıkan yazılar ile pek çok zaman çelişmiştir. İki tarafın da yazıları ile cephenin olağan akışı arasında fark bulunması bu gazetelerin objektif olarak olayları değerlendirmediklerini göstermiştir.

Cephede yaşanan durağanlıklar gazetelere de sık sık yansımış basının bu dönemlerde ilgisi ülkenin iç meseleleri olan fiyat artışları, sağlık problemleri gibi meselelere yönelmiştir. Bu süreç içerisinde millî bayramlara denk gelen tarihlerde basında harp haberleri oldukça azalmış çok kısa bir şekilde verilmiştir. Diplomatik hamleler ise eleştirel olarak ele alınmıştır. Alman saldırısı başladıktan kısa bir süre sonra İngilizlerin Sovyetlere yardım yapacağını açıklaması durumunun bir çıkar ilişkisinden ibaret olduğu değerlendirilmesi savaş sonrası döneme bakıldığı zaman isabetli olmuştur. Bu meselede görüldüğü gibi pek çok durum karşısında da itidali elden bırakmayan basın yabancı devletlerin birbirleri ile kurdukları diplomatik ilişkileri her zaman temkinli bir yaklaşım ile ele almıştır.

Türk basını halkın dış basında çıkan pek çok propaganda haberi karşısında galeyana gelmesini önlemeyi de başarmıştır. Bu sebeple hem Sovyet hem de Alman karşıtı düşünceler engellenmeye çalışılmış ve odaklanması gereken asıl meselesinin Türk savaş dışılığı olduğu sıklıkla vurgulanarak anlatılmıştır. Basının ideolojik olarak bir tarafı kesin olarak desteklemesine çalışmamızı içeren süreç içinde rastlanmamıştır. Kısa bir dönemde meydana

gelen gelişmeler savaşın sonucunu bilen bizler için kırılma anları yaratsa dahi Leningrad kuşatmasının gerçekleştiği tarihlerde harbin hangi tarafın üstünlüğü ile neticeleneceğinin net olarak anlaşılabilmesi basını ve kişileri daha itidalli davranmaya itmiştir. Zaman zaman *Cumhuriyet* gazetesi ve *Tan* gazetesinin yorumları bir tarafa daha yakın olsa da çalışmanın inceleme süresi boyunca bu tarz çelişkiler oldukça az olmuştur.

Savaş hakkında yapılan yorumlar Ağustos itibari ile değişmeye başlamıştır. Burada basının en çok dikkat çektiği iki odak noktası ikmal ve hava şartları olmuştur. Almanlar ise tam da bu iki sebepten dolayı kış harbinde zorluk yaşamıştır. Bu kadar devasa bir cephenin durdurulmasının hâlâ güç olduğu ancak Sovyetlerin Almanlara karşı göstermiş olduğu mukavemetin önemini kışın ortaya çıkacağına dair yapılan yorumlar isabetli olmuştur. Resmî tebliğlerin çarpıklığı ve abartılı rakamlar da basında sık sık kendisine yer bulmuştur. Harekâtın başında dikkat çekmeyen bu mesele resmî tebliğlerin birikmeye başlamasıyla tepki çekmiş, özellikle esir sayıları üzerinden bu tebliğlerin doğruluğu sorgulanmıştır. Leningrad kuşatması dahil olmak üzere Moskova gibi şehirlerin savunma hatlarındaki tahkimatları güçlendirmek için çalışan Sovyet vatandaşları basınının dikkatinden kaçmıştır. İncelenen süreçte Sovyetler Birliği halkı hakkında pek az haber yapılmış mesele sadece diplomatik ve askerî tarafları ile ele alınmıştır. Ayrıca, ortaya çıkan sonuçlar göz önüne alındığında, ilerleyen zamanlarda konu ile ilgili gerçekleştirilecek çalışmalar için, Türkiye'deki yerel basın ile ulusal basının karşılaştırılarak çalışmanın genişletilmesi ve böylece dönemin bölgesel etkilerinin de incelenmesinin literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

İntihal Taraması Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>) | *This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Etik Beyan Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Yazar Katkıları ME (% 50)
Author Contributions LBV (% 50)

Açık Erişim Lisansı Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

Akçakaya, Umut, “Barbarossa Harekâtı (22 Haziran- 5 Aralık 1941)”, **Atatürk Ansiklopedisi**, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/barbarossa-harekati-22-haziran-5-aralik-1941/?pdf=6543>, Erişim Tarihi: 06.08.2024.

Anchiernı, Ettore, “Roma-Berlin Mihverinin İç Yüzü”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C 16, S 1, 1959, s.58-70.

Armaoğlu, Fahir, “Avrupa Politikasında Polonya”, **Belleten**, C 57, S 218, 1993, s.285-295.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, Kronik Kitap, İstanbul 2020.

Atay, F. Rıfki, “Amerika’dan iki garip ses”, **Ulus**, 03.09.1941.

Atay, F. Rıfki, “Harp saflarının inkişafına doğru”, **Ulus**, 27.06.1941.

Atay, F. Rıfki, “Harpsonrası’na ait münakaşalar”, **Ulus**, 07.08.1941.

Atay, F. Rıfki, “İngiliz Sovyet notaları etrafında”, **Ulus**, 14.08.1941.

Atay, F. Rıfki, “Şark seferleri devam ederken..” **Ulus**, 31.07.1941.

Atay, Falih Rıfki, “Şark seferinin birinci ayı”, **Ulus**, 23.06.1941.

Bekcan, Umut, “Sovyetler Birliği’nin Savaş Öncesi Döneme Bakışı (1933-1939): Nazilerin Avrupa’yı İşgalinin Sorumlusu Kim?”, **Uluslararası İlişkiler**, C 13, S 50, 2016, s.101-118.

Benhür, Çağatay, “Reflections of World War II Occupation and Liberation of Greece to the Turkish Press”, **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, Y 6, S XVI, 2013, s.1-21.

Benhür, Çağatay, Aydın, Okan, “İkinci Dünya Savaşı’nda Polonya’nın işgalinin Türk Basınına Yansımaları (1939)”, **Tarihin Peşinde**, S 26, 2021, s.56-79.

Benhür, Çağatay, Yaman, Ramazan, “Almanya’nın Ren Bölgesini İşgali ve Türkiye”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C 19 S 39, 2013, s.1575-1616.

Bınns, Stewart, **Barbarossa ve Tarihteki En Kanlı Savaş**, Çev. Buğra Can Bayçifci, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2022.

Booth, Owen, Walton, John, **İkinci Dünya Savaşı Tarihi**, Çev. Selçuk Uygur, 1. Baskı, Kronik Kitap, İstanbul 2023.

Carell, Paul, **Hitler Moves East 1941-1943**, Little, Brown and Company, Boston 1965.

Carr, E. H., **Bolşevik Devrimi 1917-1923 C.3**, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul 2004.

Çınar, Burak, “İkinci Dünya Savaşı’nda Almanya’nın İki Cepheli Savaş Sorunu”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, C 20, 2014, s.149-197.

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, F. 541, Y. 44146-207556-7.

Doğrul, Ömer Rıza, “Yarıncı Avrupa’nın emniyeti nasıl korunacak?”, **Cumhuriyet**, 07.08.1941.

Ekici, Yunus, “Bolşevik İhtilalinin Ortaya Çıkması ve Sebepleri”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 27, S 1, 2017, s.265-275.

Erkilet, Hüseyin, “Kış Harbine Doğru”, **Cumhuriyet**, 05.06.1941.

Erkilet, Hüseyin, “Alman Umumi Taarruzunun İnkişafı”, **Cumhuriyet**, 28.06.1941.

Erkilet, Hüseyin, “Dört Günlük Alman Taarruzunun Neticeleri”, **Cumhuriyet**, 26.06.1941.

Erkilet, Hüseyin, “Kışı Beklerken”, **Cumhuriyet**, 23.08.1941.

Erkilet, Hüseyin, “Leningrad ve Moskova Meydan Muharebeleri”, **Cumhuriyet**, 21.07.1941.

Esmer, A. Ş., “14 ve 8 Maddelik Sulh Prensipleri”, **Ulus**, 17.08.1941.

Fenik, Mümtaz Faik, “Sovyet Alman Harbi ve İngiliz Yardımı”, **Ulus**, 26.06.1941.

Glantz, David M, **Barbarossa Hitler’s Invasion Of Russia 1941**, Tempus Publishing, Charleston 2001.

Gökdeniz, Kutay, “Ekim Devrimi’nden Federasyon’a Rusya’da Rejim Yapılanması”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C 15, S 57, 2016, s.440-462.

Hart, Basill Lidel, **İkinci Dünya Savaşı**, Çev. Kerem Bağrıaçık, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

Isayev, Aleksey, Drabkın, Artyom, **Büyük Vatanseverlik Savaşı 22 Haziran 1941-9 Mayıs 1945**, Kronik Kitap, İstanbul 2023.

Keegan, John, **İkinci Dünya Savaşı**, Çev. Samet Öksüz, Say Yayınları, İstanbul 2010.

Kennedy, Paul, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, Çev. Birtane Karanakçı, 12. Baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

Kershaw, Ian, **Hitler 1936-1945 Nemesis**, 1. Baskı, Penguin Books Ltd, Londra 2011.

Kurban, Vefa, **Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Tarihi**, 2. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2022.

Nadi, Yunus, "Sulh Taarruzu", **Cumhuriyet**, 17.08.1941.

Nadi, Yunus, "Siyasetin Garip Cilveleri", **Cumhuriyet**, 28.06.1941.

Öncü, Ali Servet, "Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Avrupa Barışı İçin Önemli Bir Adım: Locarno Konferansı", **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, C 5, S 9, 2019, s.5-43.

Öncü, Ali Servet, Ekinci, Oğuzhan, "İkinci Dünya Savaşı Öncesi Beklenmeyen Gelişme: 23 Ağustos 1939 Tarihli Alman Rus Paktı", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C 182, S 182, 2014, s.241-262.

Özcan, M, Suna, Tutuş, Lütfi, "Nazi Almanyası'na Giden Süreci Yaratmak: Paris Barış Konferansı, Versailles Anlaşması ve Weimar Almanyası", **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, C 14, S 27, 2022, s.279-291.

Özel, İlker Başar, **Kısa II. Dünya Savaşı Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2019.

Özkan Borsa, Merve, "İki Dünya Savaşı Arası Dönemde İngiliz Dış Politikasının Analizi", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C 54, 2016, s.82-102.

Parker, Geoffrey, **Cambridge Savaş Tarihi**, Çev. Füsun Tayanç, Tunç Tayanç, İş Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

Ress, Laurence, **Hitler ve Stalin**, Çev. Ali Kaan Cerit, 3. Baskı, Liberus Kitap, İstanbul 2023.

Sadak, Necmettin, "Gene Aynı Şeyler", **Akşam**, 26.07.1941.

Sadak, Necmettin, "Harp ve Sulh", **Akşam**, 26.07.1941.

Sadak, Necmettin, "Müstakbel Sulh Karşısında Türkiye", **Akşam**, 07.08.1941.

Sander, Oral, **Siyasi Tarih (1918-1994)**, 31. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul 2021.

Sertel, Zekeriya, “Falsolu Sesler”, **Tan**, 03.09.1941.

Sertel, Zekeriya, “Almanya için Sulh Kapıları Kapandı”, **Tan**, 31.07.1941.

Sertel, Zekeriya, “İngiliz Sovyet Anlaşmasının Mahiyet ve Ehemmiyeti”, **Tan**, 16.07.1941,

Sertel, Zekeriya, “Sovyetler ile Almanlar Harp Halinde”, **Tan**, 23.06.1941.

Sertel, Zekeriya, “Türkiye Bitaraf Kalıyor”, **Tan**, 28.06.1941.

Shirer, William, **Nazi İmparatorluğu**, Çev. Rasih Güran, Cilt 3, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul 1969.

Stone, Norman, **İkinci Dünya Savaşı**, Çev. İbrahim Kapaklıkaya, Ketebe Yayınları, İstanbul 2019.

Taylor, J. P., **İkinci Dünya Savaşının Kökenleri**, Çev. Hakan Abacı, Alfa Yayınları, İstanbul 2015.

Tokur, H. Aytuğ, Ünlen, Erdem, “Pravda ve İzvestiya Gazetelerine Göre 27 Mayıs 1960 Askerî Müdahalesi (27 Mayıs- 07 Haziran 1960)”, **9. Uluslararası Atatürk Kongresi**, Cilt III, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Ankara 2021, s.157-198.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2/95-54-1.

Uçarol, Rıfat, **Siyasi Tarih 1789-2014**, DER Yayınları, İstanbul 2015.

Yıldırım, Ali, Şimşek, Hasan, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2011.

Yılmaz, Nihat, “Weimar Dönemi ve Öncesinde Meydana Gelen Siyasi Çekişmeler ve Ekonomik Krizlerin Alman Sosyal Demokrat Partisi Bağlamında Bir Değerlendirmesi”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, C XV, S 1, 2013, s.73-87.

